

Er København (virkelig) eneste sproglige normcenter?

Inger Schoonderbeek Hansen & Yonatan Goldshtein
Aarhus Universitet

1. Indledning

Danmarks hovedstad, København, betragtes i mange henseender som centrum, ikke mindst sprogligt. De seneste årtiers undersøgelser af sprogforandring rundtomkring i kongeriget har vist at forskellige former for københavnsk foretrækkes frem for lokale varieteter (jf. Kristiansen 2009). Nyere studier viser imidlertid at den sociolingvistiske virkelighed er mere kompleks end som så. Især visse steder i Jylland viser studier at lokale varieteter til en vis grad holder stand (jf. Maegaard & Quist 2019), dog øjensynlig ikke helt upåvirket af københavnsk.

Det paradoksale forhold mellem på den ene side sprogbrugerens positive (eksplicite) holdninger til lokale varieteter og på den anden side det generelle billede af sprogforandring i Danmark henimod en mere og mere fælles ‘national’ standardnorm, har længe været kendt (jf. Kristiansen 2009, Grondelaers & Kristiansen 2013, Pedersen 1996, Pedersen 2003). Spørgsmålet er imidlertid hvilken rolle globalisering har (haft) på sprogudviklingen og folks opfattelse af tilhørsforhold: Umiddelbart synes danskerne helt uproblematisk at kunne forene lokale interesser med globale interesser, mens deres interesse for nationale anliggender synes at være stærkt dalende (jf. Sørensen 2017, se også Coupland 2009:37, Robertson 1995).

Som et bidrag til at belyse sprogforandring i et, set fra hovedstaden, mere ‘perifert’ område i Danmark udførte vi i begyndelsen af 2020 et

sprogholdningseksperiment for ca. 145 elever på Salling Efterskole i Jebjerg, ca. 15 km nord for Skive, Midt-Vestjylland (se kort 1). Formålet var at undersøge om respondenterne på Salling Efterskole betragter København som sprogligt normcenter (jf. Kristiansen 2009), eller om de, som fx i Sønderjylland, snarere opvurderer lokale og regionale varieteter (jf. Maegaard & Quist 2019). Eksperimentet indgår i et større studie af sprogbrug og sprogholdninger i Salling i perioden 1995-2020. Det har som formål at undersøge om og hvordan sproget i de seneste 25 år har ændret sig henimod standard dansk, i hvilken grad det skyldes generationelle forskelle, og hvad sprog siger om informanternes identitet.¹

I denne artikel redegør vi for hvilket bidrag sprogholdningseksperimenter hidtil har givet til beskrivelsen af sprogforandring i Danmark (afsnit 2). Vi inddrager naturligvis Tore Kristiansens årtier lange erfaringer med sprogholdningsstudier (jf. bl.a. Kristiansen 2009 og Grondelaers & Kristiansen 2013), men også nyere studier foretaget i projektet *Dialekt i periferi* (jf. Maegaard et al. 2019). Derefter kommer vi nærmere ind på hvordan sprogholdningseksperimentet i Salling foregik, herunder hvilke stemmepøver vi anvendte (afsnit 3). I afsnit 4 bringer vi resultaterne af vores eksperiment, og vi slutter artiklen af med en opsummering af undersøgelsen, samt en refleksion over fremtidige studier (afsnit 5).

2. Sprogholdningseksperimenter i Danmark

Tore Kristiansen har siden 1980'erne udført en lang række sprogholdningseksperimenter, først i Næstved derefter flere steder i Danmark. Da Grundforskningscenter for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier (i kortform: Sprogforandringscentret) blev oprettet

¹ Ud over sprogholdningseksperimentet består dataene af semistrukturerede sociolingvistiske interview med informanter der er født og opvokset i (eller tæt på) Jebjerg, Salling. Indtil videre drejer det sig om 40 interview på ca. 30 minutter med informanter fra fire forskellige generationer, optaget i 1995; 12 interview på ca. 1 time med nogle af de samme (nulevende) informanter der er blevet boende i Jebjerg, optaget i begyndelsen af 2020 (det muliggør studier i virkelig tid); 4 interview med nye, unge informanter der er født og opvokset i (eller tæt på) Jebjerg og enten stadig bor i landsbyen (2) eller er flyttet derfra (2), optaget i hhv. begyndelsen og sommeren 2020 (det muliggør studier i forestillet tid). Alle data er transskriberet og kodet (jf. Hansen 2020).

i 2005, blev der mulighed for “at efterprøve de tidligere, meget ensartede resultater” (Gregersen & Kristiansen 2015:20) i centrets fem fokusområder: København, Næstved (begge på Sjælland), Vissenbjerg (Fyn), Odder (Jylland) og Vinderup (Vestjylland; se kort 1; jf. Gregersen & Kristiansen 2015). Formålet i disse sprogideologiske undersøgelser er at afsløre sprogbrugerens bevidste og underbevidste holdninger til forskellige sproglige varieteter. De to forskellige typer sprogholdninger viser sig nemlig at have forskellig relevans for sprogforandring i Danmark (jf. Kristiansen 2009, Grondelaers & Kristiansen 2013, Gregersen & Kristiansen 2015). Standardiseringsprocessen er betydelig fremskredet i det danske sprogsamfund, der har udviklet sig fra et heterogent dialekt-samfund i slutningen af 1800-tallet til et homogent sprogsamfund i dag (jf. Pedersen 1996, Pedersen 2003, Kristiansen 2009). Både sprogideologisk og sprogudviklingsmæssigt spiller de forskellige former for københavnsk, konservativt københavnsk (‘rigsdansk’) og moderne københavnsk (‘københavnsk’), en afgørende rolle hos de unge respondenter der gennem årene har deltaget i de mange eksperimenter. Det er nemlig disse to former for københavnsk de unge foretrækker når de bliver bedt om at vurdere forskellige varieteter, dvs. når forskere tester de unges tilkendegivelser af underbevidste sprogholdninger. Centralt for at et sådant eksperiment kan lykkes, er at forskeren skjuler eksperimentets egentlige formål for respondenterne: Respondenterne holdes uvidende om at de faktisk bliver bedt om at vurdere folks sprog. Når forskeren så afslører eksperimentets egentlige formål, kan respondenternes bevidste sprogholdninger testes. Resultaterne af denne type tests viser at de unge foretrækker lokale varieteter over de københavnske (jf. Kristiansen 2009, Grondelaers & Kristiansen 2013, Brink & Lund 1974).

I Kristiansen et al.’s sprogholdningseksperimenter anvendes den såkaldte masketest (*verbal guise-test*), dvs. en test hvor man afspiller korte lydoptagelser af forskellige sproglige varieteter af dansk (stemmeprøver), der som regel repræsenterer konservativt københavnsk, moderne københavnsk og fokusområdets lokale varietet. For at respondenterne skal kunne forholde sig til et så ens stimulus-materiale som muligt, forsøger man at kreere udtryksmæssigt så ens lydoptagelser som muligt. Derfor optages for hvert sted typisk

to drenge og to piger der er lidt ældre end respondenterne, som typisk er 9. klasses elever. Stemmepøverne skal være nogenlunde lige lange, og de skal have et nogenlunde ens indhold (fx tales der ud fra samme emne på alle optagelserne); lyd kvaliteten skal også være så ens som muligt. I løbet af eksperimentet afspilles stemmerne, i vilkårlig rækkefølge, ca. tre gange: Første gang afspilles stemmerne så respondenterne kan vænne sig lidt til de ultrakorte optagelser (8-10 sec.); anden gang når de deltager i eksperimentets første test (vurderingstesten); tredje og sidste gang når de deltager i anden test (genkendelsestesten). I vurderingstesten skal respondenterne sætte ét kryds på en 5- eller 7-trinsskala hvor de markerer om den person de hører på optagelsen, er flink, sjov at være sammen med, ambitiøs, intelligent etc. Vurderingerne deles ind i to dimensioner: Superioritet (dvs. ambitiøs, intelligent, en irriterende type, til at stole på) og dynamik (dvs. selvsikker, sjov at være sammen med, populær, flink). I genkendelsestesten skal respondenterne placere den person der taler, et konkret sted i Danmark; de kan vælge mellem udvalgte byer der er relevante for fokusområdet (Grondelaers & Kristiansen 2013:17). Endelig består den tredje test af en dialektthitliste; her bliver respondenterne bedt om at prioritere en række navngivne sproglige varieteter efter hvor pæne respondenterne synes de er.

Resultaterne i Kristiansen et al.'s eksperimenter er nogenlunde konsistente, også i opfølgninger fra 2005 og frem (jf. Kristiansen 2009:167 ff.). Når respondenternes underbevidste sprogholdninger testes, vurderes i alle fokusområder begge københavnske varieteter højere end de lokale varieteter. Konservativt københavnsk scorer over moderne københavnsk når stemmerne vurderes i forhold til superioritet-dimensionen, mens moderne københavnsk scorer over konservativt københavnsk når stemmerne vurderes i forhold til dynamik-dimensionen. Over hele linjen vurderes de lokale varieteter lavest. Når respondenterne derimod spørges direkte til deres holdning til forskellige sproglige varieteter (dvs. dialektthitliste-testen), vurderes de lokale varieteter i alle fokusområder over de københavnske (Kristiansen 2009:167 ff., Grondelaers & Kristiansen 2013:20 f.).

Sprogforandringscentrets studier har en bred sociogeografisk dækning af det danske sprogsamfund, for siden 2015 er de blevet

suppleret med bl.a. undersøgelser af Sønderjylland, Vendsyssel og Bornholm, dvs. “yderområder hvor dialekt stadig står stærkt i den offentlige bevidsthed” (Gregersen & Kristiansen 2015:17). I disse studier anvendes forskellige sociolingvistiske metoder, herunder sprogholdningseksperimenter. Resultaterne i et af projekterne, *Dialekt i periferien*, har nuanceret billedet af dette generelle mønster af sprogbrug og sprogideologi, og de viser en knap så konsistent sociolingvistisk virkelighed som i Kristiansen et al.’s undersøgelser, især i Jylland. Projektets overordnede resultater viser at standardiseringsprocessen i disse tre yderområder foregår under forskellige vilkår og i forskellige tempi; processen er imidlertid irreversibel (jf. Maegaard & Quist 2019:164).

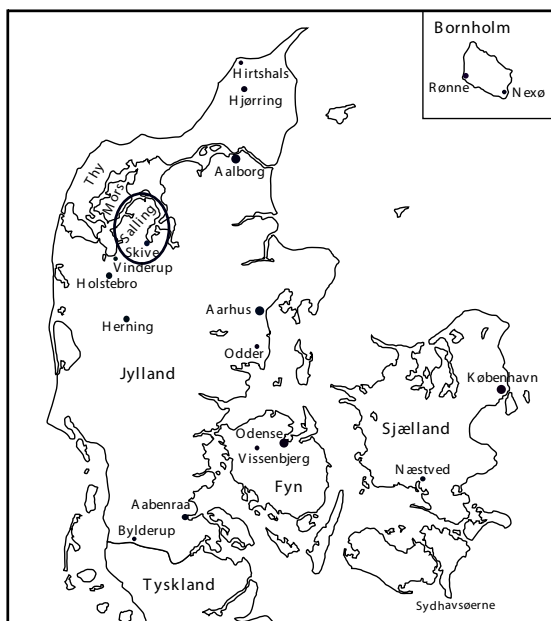
Da forskellige situationer og kontekster kræver forskellige typer sproglig variation (jf. Maegaard & Quist 2019:145), blev de metodologiske rammer for sprogholdningseksperimenterne tilpasset de tre udvalgte steder. I undersøgelsen på Bornholm, der foregik i Nexø, anvendte man kun stemmeprøver med bornholmsk og moderne københavnsk, der opfattes som en lokal måde at tale på der ikke længere forbindes med København (jf. Maegaard & Quist 2019:163). De andre to steder anvendte man stemmeprøver der repræsenterer ‘lokal standard’ fremfor rigsdansk, dvs. konservativt københavnsk, som ikke er relevant disse steder. I Vendsyssel anvendte man stemmer optaget i Aalborg, der potentielt fungerer som lokalt lingvistisk normcenter. I Sønderjylland anvendte man stemmer der repræsenterede lokal standard. Da det er en naturlig del af de fleste sønderjyders flersproglige hverdag, bestod stemmeprøverne af de samme to drenge og to piger der både taler sønderjysk dialekt og lokal standard. Alle tre steder brugte man de samme københavnske stemmer, dvs. der repræsenterer moderne københavnsk (Maegaard & Quist 2019:147 ff.). Eksperimentet bestod alle steder af en vurderingstest og en genkendelsestest, men inkluderede ikke en dialekthitliste-test.

Projektets resultater af respondenternes underbevidste sprogholdninger er knap så konsistente som hos Kristiansen et al., og især resultaterne fra de to undersøgelser i Jylland er interessante. Mest iøjnefaldende er resultaterne i Sønderjylland, hvor eksperimentet blev afholdt i Bylderup, Sydvest-Sønderjylland (se kort 1). De unge

respondenter var i genkendelsestesten generelt gode til at placere de sønderjyske stemmer lokalt, dvs. i Bylderup, men lidt mindre konsistente i forhold til at placere de rigsdanske stemmer, som de enten placerede i Aabenraa eller i Aarhus. De københavnske stemmer blev heller ikke placeret så konsistent, nemlig i København eller i Aarhus. I vurderingstesten vurderede respondenterne i Bylderup de københavnske stemmer generelt mere negativt end de sønderjyske stemmer (se nærmere i afsnit 4), og denne opvurdering af den lokale varietet er hidtil unik i Danmark. I Vendsyssel, hvor eksperimentet blev afholdt i Hirtshals, var de unge respondenter knap så metasprogligt bevidste. Nok placerede respondenterne de nordjyske stemmer i Nordjylland, dvs. i byerne Hirtshals, Hjørring og Aalborg, men de var ikke konsistente mht. hvor præcist i regionen stemmerne kom fra. De københavnske stemmer blev placeret enten i København, Næstved eller i Aarhus; meget få placerede dem imidlertid i Nordjylland. I vurderingen af stemmerne synes de unge nordjyder ikke at være påvirket af lingvistiske forskelle men snarere af kønsforskelle, og det er hidtil unikt. I nogle af skalaerne vurderede de drengestemmerne mere positivt end pigestemmerne (jf. Maegaard & Quist 2019:145 ff.; jf. afsnit 4).

Vores sprogholdningseksperiment i Salling bygger videre på de seneste årtiers studier, og vi nuancerer dermed yderligere billedet af det geografisk perifere Danmark. I mange henseender ligner halvøen i det midtjyske andre 'udkantsområder' i Danmark med vigende befolkningstal, fraflytning af arbejdspladser og en stigende aldrende befolkning. Alligevel har der i det sidste årti været en stigende interesse for landsdelen tæt på provinsbyen Skive. Nye initiativer skyder op: byforskønnelse (herunder nedrivning af misvedligeholdte og usælgelige boliger); initiativer i forbindelse med grøn omstilling og dermed nye lokale arbejdspladser (herunder etablering af energiparken GreenLab, lige uden for Jebjerg); talrige lokale initiativer med idræt (fx hal-faciliteter) og kultur (fx Aakjærsselskabet, som tiltrækker både ung og gammel fra hele egnen). I næste afsnit ser vi bl.a. nærmere på hvordan eksperimentet på Salling Efterskole foregik, og hvilke stemmeprøver vi bad de unge respondenter om at lytte til. På kort 1 ses nærværende undersøgelses fokusområde, halvøen Salling, markeret

med en sort linje, samt de byer der er relevante i genkendelsestesten, dvs. Skive, Herning, Aalborg, Aarhus, Odense og København. Dernæst vises fokusområderne i Kristiansen et al.'s undersøgelser (København, Næstved; Odense, Vissenbjerg; Aarhus, Odder; Holsebro, Vinderup; jf. Gregersen & Kristiansen 2015:17), samt de byer der er relevante i projektet *Dialekt i periferien* (Nexø, Rønne; Hirtshals, Hjørring, Aalborg; Bylderup, Aabenraa; jf. Mægaard & Quist 2019:152).

Kort 1: Undersøgelsesområdet (markeret med sort linje) og de lokaliteter der refereres til i artiklen.

3. Sprogholdningseksperimentet i Salling

Sprogholdningseksperimentet i Salling foregik som nævnt for ca. 145 elever på Salling Efterskole; de fleste elever var 16 år gamle og gik i skolens 10. klasse. Det specielle ved respondentgruppen er at de, modsat en typisk 9. klasse i folkeskolen, kom fra et større geografisk område end lige præcis fra Jebjerg eller Salling; det er hidtil unikt for sprogholdningseksperimenter. Eleverne kom imidlertid fra nær-

liggende områder, herunder Mors, Thy og Viborgområdet, og de havde antagelig en sammenlignelig sociogeografisk baggrund som unge i Salling generelt; de kender udfordringerne i forhold til udkantsproblematikker (jf. Sørensen 2017). I vores statistiske databehandling har vi imidlertid endnu ikke korrejeret for elevernes geografiske baggrund.

I vores udvælgelse af stemmeprøver (herefter stemmer) gør sig især to forhold gældende. På den ene side var vi interesserede i at undersøge om eleverne orienterer sig lokalt, regionalt eller nationalt. På den anden side tilslutter vi os antagelsen om at forskellige typer af sproglig variation er afhængige af enhver situation og enhver kontekst (jf. Maegaard & Quist 2019:145). I eksperimentet anvendte vi derfor stemmer der repræsenterer den lokale varietet (Skive), den regionale 'standard' varietet (Aarhus), og endelig anvendte vi stemmer der repræsenterer den nationale 'standard' varietet (København). For hvert sted anvendte vi to drenge- og to pigestemmer, dvs. vi anvendte 12 stemmer i alt. Stemmerne fra København er de samme som blev anvendt i *Dialekt i periferi*-projektet², mens stemmerne fra Skive og Aarhus blev optaget i efteråret 2019 med særligt henblik på eksperimentet i Salling. Emnet for alle optagelserne var spørgsmålet "Hvad er en god lærer?". Optagelserne fra Skive og Aarhus blev klippet på en sådan måde at de i vidt omfang mimer de københavnske stemmer (se ovenfor). Stemmerne fra Aarhus blev valgt som repræsentanter for en regional 'standard' varietet da byen, Jyllands største og Danmarks andenstørste, har en central rolle i forhold til uddannelse og beskæftigelse. De københavnske stemmer er karakteriseret af tydelig faldende-stigende intonation, mens de jyske stemmer har stigende-faldende intonation, nogle mere udpræget end andre; vi inddrager de forskellige intonationsmønstre i vores analyser nedenfor (jf. Grønnum 1998). Flere af stemmerne har desuden særskilte træk, som fx velariseret [ø] (København-pige 2, Århus-pige 2), manglende stød (fx i *arbejde* hos Århus-dreng 2), adjektiv bøjes ikke (fx i *det er mega sjov* hos Århus-dreng 1), "creaky voice" (København-pige 1, København-pige 2, København-dreng 1, Århus-dreng 2, Skive-dreng

² Tak til Malene Monka for udlån af de københavnske stemmer, og tak til Malene og Tore Kristiansen for udbytterige diskussioner forud for sprogholdningseksperimentet i Salling.

1 og Skive-pige 1); dette har vi indtil videre kun sporadisk inddraget i vores analyse.

Da det er altafgørende for et vellykket eksperiment at deltagerne er uvidende om dets egentlig formål, gjorde vi alt hvad vi kunne for ikke at lede deres opmærksomhed på sprog. Forud for vores besøg var det kun skolens forstander og næstforstander der var taget med på råd. Eleverne blev samlet i skolens teatersal for 'at deltage i et eksperiment', og vi præsenterede os blot som 'fra Aarhus Universitet'. Fordelen ved at samle respondenter ét sted og ved at afholde eksperimentet på én gang er opretholdelse af initial uvidenhed; ulempen var at der var noget baggrundsstøj og højlydt, nysgerrig spørgen til eksperimentets egentlige formål. Vi afspillede stemmerne tre gange for de unge respondenter på Salling Efterskole, ligesom de udfyldte tre forskellige skemaer med tre forskellige tests. Efter hver test samlede vi de udfyldte skemaer ind, så de ikke kunne ændre deres resultater. Vi havde også lavet forskellige versioner af skemaerne, så eleverne ikke kunne kopiere naboens svar.

I det første skema blev eleverne bedt om at vurdere de 12 stemmer efter otte forskellige personkarakteristikker på skalaer med fem felter (*Likert scale*) (jf. afsnit 2 ovenfor); for hver stemme skulle eleven udfylde et ark med otte skalaer. Spørgsmålene lød fx "Synes du at hun [eller han] virker **ambitiøs**?", "Synes du, at han [eller hun] virker, som om han [eller hun] er **sjov at være sammen med**?" etc. Eleverne blev bedt om at placere deres ene kryds inde i et felt, ikke på en linje. Målet med eksperimentets vurderingstest var at undersøge om eleverne orienterer sig lokalt, regionalt eller nationalt i deres bedømmelse af de forskellige stemmer. Efter vi havde samlet de udfyldte skemaer ind, spurgte vi eleverne om de havde en ide om hvad eksperimentet gik ud på. Det havde de ikke, og mens flere elever gav udtryk for at være lettere forvirrede, foreslog en elev at det kunne handle om fordomme. Det forslag gav anledning til en kort redegørelse for sproglige fordomme og eksperimentets egentlige formål. Herefter blev stemmerne afspillet en sidste gang, og eleverne udfyldte skemaerne til genkendelsestesten; til hver stemme var der ét ark i skemaet. Eleverne kunne vælge mellem seks forskellige byer med relevans for området: Skive (fokusområdets tættestbeliggende provinsby, ca. 15 km syd for skolen), Herning (større provinsby, ca. 70 km vest for skolen), Aalborg (stor provinsby, ca. 100

km nordøst for skolen), Aarhus (ca. 130 km sydøst for skolen), Odense og København. I vores korte introduktion af eksperimentets anden test gjorde vi det klart for eleverne at det ikke handlede om at de gættede rigtigt, men at vi var interesserede i at vide hvor de mente personen de hørte, kom fra. Formålet med genkendelsestesten er at teste elevernes forestillinger om sprog og sted (jf. Maegaard & Quist 2019:145). På allersidste side i de skemaer der hørte til genkendelsestesten, havde vi placeret dialekthitliste-testen. Her blev eleverne bedt om at prioritere 11 navngivne sproglige varieteter ved at placere den varietet de bedst kunne lide, øverst. Dialekthitlisten bestod af de samme navne som i flere af Kristiansen et al.'s undersøgelser, og de fleste af navnene, så som vestjysk, nordjysk, fynsk etc., antog vi som relativt gennemskuelige, selv for unge respondenter. Da disse skemaer blev samlet ind igen, fik eleverne et sidste skema hvor de blev bedt om at udfylde enkelte personlige oplysninger (jf. Maegaard & Quist 2019:152). Alt i alt tog eksperimentet en lille time, og det satte ivrige samtaler hos eleverne i gang om deres personlige erfaringer med forskellige sproglige varieteter. Alle skemaerne er efterfølgende blevet tastet ind i excel-ark af studentermedhjælpere.³

4. Resultater

I dette afsnit præsenterer vi resultaterne af sprogholdningseksperimentets tre forskellige tests, dog bringer vi dem i omvendt rækkefølge i forhold til den de faktisk havde på Salling Efterskole. Af den grund præsenterer vi først resultaterne af respondenternes tilkendegivelser af deres bevidste sprogholdninger: dialekthitlisten (afsnit 4.1) og genkendelsestesten (afsnit 4.2), mens resultaterne af respondenternes underbevidste sprogholdninger, dvs. vurderingstesten, præsenteres i afsnit 4.3. Som det vil fremgå nedenfor, stemmer resultaterne af dialekthitlisten overens med tidligere studier, mens resultaterne af genkendelsestesten delvis stemmer overens med fundene i *Dialekt i periferien*-projektet. Endelig viser resultaterne af vurderingstesten et helt andet og interessant mønster der er helt nyt i en dansk kontekst.

³ Tak til studerende Malthe Morten Sørensen, Liv Moeslund Ahlgren og Majbrit Jensen for hjælp til eksperimentet; tak til Salling Efterskoles ledelse og elever for deltagelse i eksperimentet.

4.1 Respondenternes bevidste sprogholdninger: Dialekthitlisten

Dialekthitlisten giver mulighed for på en nem måde at samle kvantificerbare data om respondenters vurdering af forskellige danske varieteter (jf. Kristiansen 2009:177). Resultaterne repræsenterer respondenternes bevidste rangordning af varieteter som de forbinder med specifikke steder, til trods for at nogle af navnene nok var mere gennemskuelige, fx midtjysk, bornholmsk, end andre, fx rigsdansk. For hver respondent kodede vi den numeriske værdi '1' for den varietet de placerede øverst, og '11' for den varietet de placerede lavest. Resultaterne fremgår af tabel 4.1: Kolonnen 'Plads' angiver varietetens absolutte placering i forhold til andre; 'Middel' refererer til den gennemsnitlige rangordning; 'SD' (*standard deviation*) står for besvarelsernes standard afvigelse.

Plads	Dialekt	Middel	SD
1	Midtjysk	2.74	2.34
2	Nordjysk	3.85	2.76
3	Vestjysk	4.91	2.46
4	Rigsdansk	5.49	3.21
5	Århusiansk	5.51	2.57
6	Østjysk	6.06	2.29
7	Sjællandsk	7.29	2.77
8	Sønderjysk	7.32	2.29
9	Københavnsk	7.38	3.40
10	Fynsk	7.52	2.61
11	Bornholmsk	7.90	2.75

Tabel 4.1: Resultaterne af dialekthitlisten.

Materialet er behandlet statistisk med Friedman's ANOVA udført med funktionen *friedman.test()* i R 4.0.0 (R Core Team 2020). Testen viser at der findes statistiske signifikante forskelle i rangeringen af de forskellige dialektnavne, $n = 129$, $\chi^2(10) = 329.46$, $p < 0.001$. Post-hoc tests med Friedman rank sums blev udført med funktionen *friedmanmc()* i R-pakken *pgirmess* (Giraudoux 2018) for at identificere hvilke forskellige i materialet der var statistisk

signifikante. Disse resultater opsummeres nedenfor. Respondenterne på Salling Efterskole placerede midtjysk og nordjysk øverst; der er ingen signifikant forskel i deres rangordning. Dernæst placerede de vestjysk, der dog blev placeret signifikant lavere end midt- og nordjysk. Dette resultat skyldes formodentlig Sallings placering: det ligger relativt tæt på Jyllands vestkyst, men også midt imellem Nord- og Midtjylland, delvist omringet af Limfjorden; desuden udgør Salling en del af Region Midt. Det skal bemærkes at respondenterne langt fra alle faktisk stammer fra Salling, men kommer fra et bredere område (jf. afsnit 3). Cirka midt i listen placerede respondenterne rigsdansk og århusiansk; der er ingen signifikant forskel mellem dem. Respondenternes rangordning af de første pladser kan skyldes at disse varieteter for dem refererer til kendte, lokale steder de har et konkret forhold til, og altså en plads over det noget geografisk udefinerbare rigsdansk og den jyske storbys århusianske. Resten af listen indeholder varieteter der refererer til steder relativt langt væk fra respondenternes hverdag, og der øjensynlig spiller en noget mindre rolle for de unge respondenter. Østjysk placeres signifikant højere end bornholmsk og fynsk, mens der ingen signifikante forskelle er mellem sjællandsk, sønderjysk, bornholmsk, københavnsk og fynsk.

Resultatet af vores dialektthitliste er overordnet set sammenligneligt med Kristiansen et al.'s (jf. Kristiansen 2009:180, Grondelaers & Kristiansen 2013:20 f.). Grundlæggende peger de på lokal patriotisme, samtidig med at københavnsk og varieteter relativt langt fra fokusområdet nedvurderes. Som i eksperimentet i Salling er det almindeligt at københavnsk placeres lavt i listen, især i eksperimenter der er afholdt i Jylland og på Fyn (jf. Kristiansen 2009:180, Grondelaers & Kristiansen 2013:20 f.).

4.2 Respondenternes bevidste sprogholdninger: Genkendelsestesten

Respondenterne på Salling Efterskole var eminent gode til at genkende de jyske stemmer, dvs. både stemmerne fra Skive og stemmerne fra Århus (jf. tabel 4.2's grå række 'Jylland – total'). De var bedst til at genkende stemmerne fra Skive (> 84 %), dernæst Århus (> 61 %). Ved halvdelen af de københavnske stemmer var de heller ikke i tvivl (hhv. dreng 1: 81 %, pige 2: 71 %).

Er København (virkelig) eneste sproglige normcenter?

	Skive			
	Dreng 1	Dreng 2	Pige 1	Pige 2
Skive	13	31	41	24
Aalborg	16	17	13	17
Herning	38	23	18	17
Århus	22	18	11	29
Jylland – total	89	89	84	87
Odense	9	9	15	11
København	2	1	1	1
Total	100	99	99	99
n=	140	141	141	141

	Århus			
	Dreng 1	Dreng 2	Pige 1	Pige 2
Skive	19	32	16	24
Aalborg	26	20	20	26
Herning	24	17	10	17
Århus	18	21	15	21
Jylland – total	87	90	61	88
Odense	10	9	24	10
København	3	1	15	2
Total	100	100	100	100
n=	139	141	141	140

	København			
	Dreng 1	Dreng 2	Pige 1	Pige 2
Skive	4	5	6	3
Aalborg	4	15	16	1
Herning	1	9	16	2
Århus	4	12	41	13
Jylland – total	13	41	79	19
Odense	6	28	10	10
København	81	31	1	71
Total	100	100	100	100
n=	141	140	140	140

Tabel 4.2. Resultaterne af genkendelsestesten. Numrene viser hvor respondenterne placerer stemmerne (vist i procent). Svar der placerer stemmerne ‘i Jylland’, er lagt sammen i en separat række, ”Jylland – total”.

Det er oplagt at forklare dette tydelige resultat ud fra den rolle stemmernes intonationsmønstre øjensynligt har for respondenterne: De jyske stemmer har tydelig stigende-faldende intonation, de københavnske faldende-stigende intonation (jf. ovenfor). Der er imidlertid enkelte interessante afvigelser og en interessant observation i forhold til deres genkendelse af de jyske stemmer der kræver opmærksomhed. En af de københavnske stemmer, pige 1, placerede 79 % af respondenterne i Jylland, mest i Århus (41 %). Det resultat er bemærkelsesværdigt, for pige 1's intonation er, i vores ører, tydeligt faldende-stigende; hun har også tydelig knirkestemme.⁴ Genkendelsen er heller ikke helt så overbevisende ved dreng 2 fra København og pige 1 fra Århus, hvor resultaterne er lidt mere mudrede; begge giver endda testens højeste Odense-scorer (hhv. 28 % og 24 %), dvs. stedet midt imellem København og Århus, og det svarer muligvis godt til respondenternes tvivl. Men resultatet er svært at forklare ud fra deres intonationsmønstre, for begge stemmer har umiskendelig faldende-stigende henholdsvis stigende-faldende intonation. Det er også vanskeligt at forklare det ved stemmernes placering i selve testen: De blev afspillet i vilkårlig rækkefølge hvor dreng 2 fra København var placeret efter pige 2 fra Århus, mens pige 1 fra Århus var placeret efter dreng 2 fra København. Heller ikke optagelsens kvalitet synes at spille en tydelig rolle: Alle er ultrakorte, respondenterne hørte dem for tredje gang, men det er muligt den enkelte stemme i klipningen har mistet relevant information for respondenterne. Endelig er det interessant at respondenterne nok placerede stemmerne fra Skive og Århus i Jylland, men de var ikke særligt metalingvistisk bevidste om de sproglige forskelle mellem varieteterne i Skive, Herning, Aalborg og Århus; det er blot 'jysk' for dem. Så de placerede stemmerne, med enkelte undtagelser, lettere vilkårligt i Jylland. Pige 1 fra Skive var topscorer (41 %), mens dreng 1 fra Skive oftest blev placeret i Herning (38 %). Begge har, i vores ører, tydelig jysk stigende-faldende intonation, og det er derfor uklart hvorfor dreng 1 ikke ligesom pige 1 blev placeret i Skive men i den by på listen der ligger længst mod vest. Opfattede respondenterne drengen, der taler med en dybere

⁴ Knirkestemme eller *vocal fry* forekommer både hos drenge og piger og i alle tre lokationer. Der findes endnu ingen studier af *vocal fry* i dansk, men i amerikansk engelsk indikerer det 'at være cool' (jf. Davidson 2020).

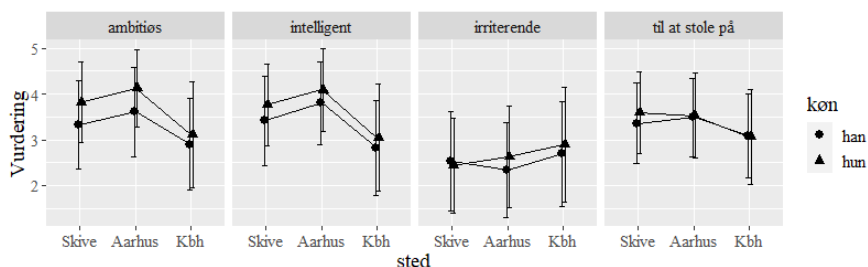
stemme, som mere jysk end pigen? Og knyttede respondenterne mon en bestemt værdi mellem sprog og køn og steder tæt på og langt væk i deres erfaringsverden, dvs. spørgsmålet om *stylistic indexicalities* (jf. Maegaard & Quist 2019:156)? Overordnet set synes resultaterne at indikere en vis bevidsthed på makroniveau, men relativt lavt metalingvistisk bevidsthed i forhold til mikroniveau, dvs. at kende til lokale sproglige forskelle.

Resultaterne af genkendelsestesten stemmer ikke overens med resultaterne fra Bylderup-undersøgelsen, som har landets mest metalingvistisk bevidste respondenter. Forklaringen her ligger i landsdelens unikke historie, og den rolle de forskellige sproglige varieteter i området spiller i dagligdagen; det er derfor klart at de kender forskel på de forskellige stemmer der blev anvendt i den undersøgelse (jf. Monka 2013, Maegaard & Quist 2019:149). Derimod ligner vores resultater overordnet set undersøgelsen i Hirtshals hvor respondenterne heller ikke var metasprogligt bevidste, dvs. de havde også svært ved at placere stemmerne mere præcist i region Nordjylland (jf. Maegaard & Quist 2019:156).

4.3 De underbevidste sprogholdninger: vurdering af stemmerne

I dette afsnit bringer vi resultaterne af eksperimentets første test hvor respondenternes underbevidste sprogholdninger blev testet: Respondenterne blev bedt om at vurdere de 12 stemmer på otte forskellige skalaer med personlighedstræk (*Likert scale* med 5 felter). Da vi var interesserede i at undersøge forbindelsen mellem sproglig variation og sted, men hvor andre faktorer, herunder køn, også kan have en effekt (jf. Maegaard & Quist 2019, Kristiansen 2017), blev *cumulative link mixed models* i vores statistiske behandling af svarene tilpasset hver skala med vurderingen som afhængig variabel (jf. Christensen 2019); de uafhængige variable i modellen var sted og talerens køn. Elevens identitet og talerens identitet blev anvendt som *random effects*. De endelige modeller for hver skala blev fundet ved at køre gentagende *likelihood ratio tests* til den optimale model blev fundet. I det følgende vil vi først behandle svarene på de fire personlighedstræk der hører til superioritet og dernæst de fire der hører under dynamik for dernæst at sammenholde dem med de andre studier (jf. Kristiansen 2009, Maegaard & Quist 2019).

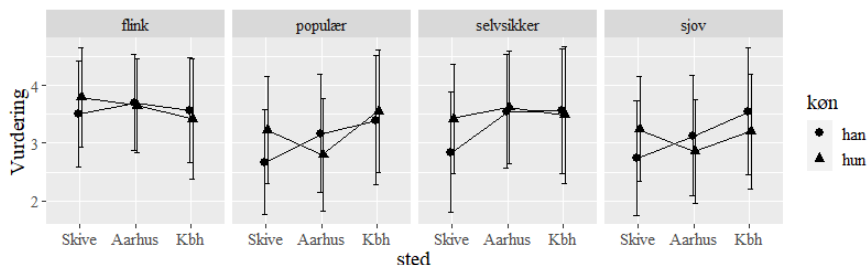
Resultaterne for superioritets-skalaerne visualiseres i figur 4.3. For hver skala markeres middelværdien for drengene med en prik og for pigerne med en trekant. Halerne, der udgår fra middelværdierne, viser standardafvigelse. De københavnske stemmer blev nedvurderet på alle superioritets-skalaerne, bortset fra **irriterende**, hvor der ikke findes nogen signifikante forskelle mellem resultaterne. Det betyder at respondenterne på Salling Efterskole vurderede de københavnske stemmer som mindre **ambitiøse**, **intelligente** og **til at stole på** end stemmerne fra Skive (hhv. $p=0.003$, $p=0.000$ og $p=0.003$) og Århus (hhv. $p=0.004$, $p=0.004$ og $p=0.001$); der er dog ingen signifikant forskel på vurderingen af stemmerne fra Skive og Århus. Resultaterne kan ses i figur 4.3 ved at middelvurderingerne for de københavnske stemmer ligger et godt stykke under dem fra Skive og Aarhus på alle grafer på nær den for **irriterende**. Talerens køn havde ingen signifikant indflydelse på vurderingerne på skalaerne **intelligent** og **til at stole på**. Pigerne blev dog vurderet som mere **ambitiøse** end drengene ($p=0.007$). Dette ses i figur 4.3 ved at alle middelværdierne for pigerne ligger et godt stykke over dem for drengene.

Figur 4.3. Resultaterne for superioritetsskalaerne fordelt på sted og køn.

Resultaterne for dynamik-skalaerne visualiseres i figur 4.4 på samme måde som i figur 4.3 ovenfor. På dynamik-skalaerne opvurderede respondenterne kun københavnsk på skalaen **populær**, dvs. de vurderede københavnske stemmer som mere **populære** end stemmerne fra Skive ($p=0.011$) og Århus ($p=0.018$); der er ingen signifikant forskel mellem Skive og Århus. Vi fandt ingen signifikante effekter på skalaerne **flink** og **sjov at være sammen med**. For skalaen **flink** ser vi på 4.4 at prikkerne ligger meget tæt hele vejen igennem, mens

vi for skalaen **sjov** ser meget store standardafvigelser som indikerer at der ikke er meget systematik i besvarelsene. På skalaen **selvsikker** var der ingen hovedeffekt men en interaktionseffekt mellem sted og køn: Drengene fra Skive blev vurderet mindre selvsikre end både drenge og piger fra Århus og København. Dette ses i figur 4.4 ved at alle middelværdierne ligger nogenlunde samme sted på nær for drengene fra Skive der skiller sig ud ved at ligge lavt.

Figur 4.4. Resultaterne for dynamik-skalaerne fordelt på sted og køn.

Der synes ikke umiddelbart at være en sammenhæng mellem resultaterne af vurderingstesten og af genkendelsestesten: Skive-drengene blev ikke i højere grad forbundet med et specifikt sted end stemmerne fra Århus og København. Forklaringen forbliver dermed i det uvisse.

Overordnet set afviger resultaterne af vurderingstesten på Salling Efterskole, ligesom dem i *Dialekt i periferien*-projektet, fra Kristiansen et al.'s konsistente resultater. Ligesom i Bylderup opvurderede respondenterne på Salling Efterskole de lokale og regionale jyske stemmer; de gjorde det imidlertid på nogle andre skalaer, hvilket vanskeliggør direkte sammenligning. I Salling fandt vi fx ingen signifikant effekt på dynamik-skalaerne **flink** og **sjov at være sammen med**, mens sønderjysk i Bylderup-studiet netop her blev opvurderet. I Salling opvurderede respondenterne til gengæld superioritet-skalaen **til at stole på**, som i Bylderup ingen signifikant effekt viste (jf. Maegaard & Quist 2019:158 f.). Resultaterne i Bylderup og i Salling stemmer overordnet set overens med lignende undersøgelser i andre lande, nemlig at *local nonstandard* vurderes højt på solidaritetsskalaer (jf. Giles & Coupland 1991). Det er imidlertid ikke det generelle

billede i Danmark (jf. Kristiansen 2009). For Sallings vedkommende har vi endnu ikke undersøgt om forklaringen kan skyldes en særskilt historisk baggrund, som det gør i Bylderup. Studiet i Hirtshals viser at talerens køn spiller en central rolle i vurderingerne (jf. Maegaard & Quist 2019:160 ff.). Køn spiller ikke samme rolle i Salling, hvor vi kun finder en kønsforskel på skalaen **ambitiøs**. Dette afspejler nok en almen samfundsopfattelse inden for uddannelsesdiskursen hvor piger opfattes som mere ambitiøse (fx '12-talspiger') end drenge ('de skoletrætte drenge'), end en specifik samfundsstruktur som undersøgelsen af Hirtshals afslørede (jf. Maegaard & Quist 2019:161).

5. Opsummering og fremtidige studier

I vores artikel præsenterede vi resultaterne af et sprogholdningseksperiment på Salling Efterskole. I tilkendegivelsen af deres bevidste holdninger til forskellige danske varieteter (dvs. dialektthitlisten) udviste de unge respondenter, i lighed med tidligere studier, lokal patriotisme. De var også gode til at adskille de jyske stemmer fra de københavnske, dog var de ikke metasprogligt bevidste i forhold til hvor præcist i Jylland stemmerne stammede fra (dvs. genkendelsestesten). I tilkendegivelsen af deres underbevidste sprogholdninger opvurderede de derimod lokale og regionale stemmer i forhold til københavnske stemmer, i stedet for den sædvanlige opvurdering af københavnske stemmer (dvs. vurderingstesten). Dette bemærkelsesværdige resultat kræver opmærksomhed og yderligere studier der kan være med til at belyse Danmarks øjensynlig komplekse sociolingvistiske landskab.

For det danske sprogsamfund har det sidste århundrede været præget af standardisering på bekostning af dialekterne. I denne proces har danskernes underbevidste holdninger til de forskellige varieteter vist sig at være afgørende for hvilken vej standardiseringen er gået, nemlig i retning af hovedstaden København (jf. Pedersen 1996, Pedersen 2003). I sine undersøgelser af sprogideologi har Tore Kristiansen i årtier vist at de to københavnske varieteter konsistent vurderes højere end lokale varieteter (jf. Kristiansen 2009). Denne tendens er også blevet påvist i undersøgelser af sprogbrugen rundtomkring i Danmark hvorfor betegnelsen rigsdansk, eller standarddansk, tidligt kom til at referere til København. En så kraftig standardiseringstendens i det

forholdsvist lille danske sprogsamfund burde have ført til at de lokale varieteter af dansk for længst er forsvundne. Tidligere tiders stærke nationale orientering, en gang så vigtig for dannelsen af nationalstaten, er i nyere tid imidlertid blevet erstattet af en global orientering. Den lader sig med fordel kombinere med det lokale til et moderne *glokalt* liv hvor globale og lokale strømninger kombineres i folks dagligdag (jf. Johnstone 2010:12, Coupland 2009:37, Robertson 1995, Sørensen 2017). Resultaterne af vores og andre studier i Jylland ser ud til at vise at der ikke (længere?) eksisterer en fælles opfattelse af ét lingvistisk normcenter i Danmark, men at forskellige varieteter har forskellig relevans forskellige steder og i forskellige kontekster (jf. Maegaard & Quist 2019:145). Studierne viser også at standardiseringsprocessen foregår under forskellige vilkår, i forskellige tempi, dog er processen alle steder i gang (jf. Maegaard & Quist 2019, Kristiansen 2009).

Ekspperimentet på Salling Efterskole pegede ikke på et alternativt sprogligt normcenter, og det kan for så vidt heller ikke stå alene; det er derfor blevet sammenlignet med Sprogforandringscentrets mange studier. Der er også planlagt flere sprogholdningseksperimenter, både i Salling (fx på en almindelig folkeskole) og i andre yderområder (fx i Thy eller på Mors). I den forbindelse bør eksperimentets metodologiske valg genovervejes, bl.a. i forhold til at tilføje et konkret spørgsmål om hvilken af stemmerne respondenterne opfatter som rigsdansk (jf. Grondelaers & Kristiansen 2013:16 ff.). Spørgsmålet skal dog placeres med omhu i de skemaer der sendes rundt under eksperimentet. Kombineres det med genkendelsestesten (jf. Grondelaers & Kristiansen 2013:17), styres respondenternes svar for eksplicit, fx vil de i højere grad være tilbøjelige til at placere rigsdansk i København, for det har de fået at vide igennem deres skoletid. Desuden ville endnu et spørgsmål til eksperimentet være tidskrævende; det varer i forvejen en lille time, og det er faktisk længe i et almindeligt skoleskema og for elever i den alderskategori. Vi mangler også at se nærmere på om respondenternes forskellige geografiske baggrunde har indflydelse på resultaterne. Desuden skal eksperimentets resultater endnu sammenholdes med faktisk sprogbrug i Salling og med en indholdsanalyse af de sociolingvistiske interview med sallingboer. På den måde kan vi få et større indblik i sprogforandring på halvøen i Midtjylland og beskrive hvordan ung som gammel geografisk, socialt

og mentalt orienterer sig (se note 1 ovenfor, jf. desuden Hansen & Goldshtein 2020). Endelig er flere studier rundtomkring i Danmark nødvendige for at kunne beskrive forholdet mellem sprog og sted (jf. Quist 2017:58). Det bliver interessant om man kan komme forståelsen af et sprogligt normcenter nærmere.

Litteratur

- Brink, Lars & Jørn Lund (1974) *Dansk rigsmål: lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København*. København: Gyldendal.
- Christensen, Rune Haubo Bojesen (2019) ordinal – Regression Models for Ordinal Data. <https://CRAN.R-project.org/package=ordinal>.
- Coupland, Nikolas (2009) Dialects, standards and social change. Marie Mægaard, Frans Gregersen, Pia Quist & Jens Normann Jørgensen (red.). *Language attitudes, standardization and language change – perspectives on themes raised by Tore Kristiansen on the occasion of his 60th birthday*. Oslo: Novus Forlag:27-49.
- Davidson, Lisa (2020) Contributions of modal and creaky voice to the perception of habitual pitch. *Language* 96(1):22-37.
- Giles, Howard & Nikolas Coupland (1991) *Language: Context and Consequences*. Milton Keynes: Open University Press.
- Giraudoux, Patrick (2018) *pgirmess: Spatial Analysis and Data Mining for Field Ecologists*. <https://cran.r-project.org/package=pgirmess>.
- Gregersen, Frans & Kristiansen, Tore (2015) Indledning. Sprogforandring i virkelig tid. Frans Gregersen & Tore Kristiansen (red.). *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* København: Sprogforandringscentret:9-45.
- Grondelaers, Stefan & Tore Kristiansen (2013) On the need to access deep evaluations when searching for the motor of standard language change. Tore Kristiansen & Stefan Grondelaers (red.). *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus Press:9-52.
- Grønnum, Nina (1998) *Fonetik og fonologi: almen og dansk*. Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Hansen, Inger Schoonderbeek (2020) Jow, de taler stadig dialekt! – sallingbomål i Jebjerg 1995-2020. *Ord & Sag* 40:55-60.

- Hansen, Inger Schoonderbeek & Yonatan Goldshtein (2020) Popular geopolitics and the conceptualization of linguistic norm centres. *Journal of Postcolonial Linguistics* 4: Language and Popular Geopolitics: 204-225.
- Johnstone, Barbara (2010) Introduction: Language and space: 1. Language and geographical space. Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt (red.). *Language and space. An International Handbook of Linguistic Variation. Theories and Methods*. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & co.:1-18.
- Kristiansen, Tore (2009) The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia*:167-192.
- Kristiansen, Tore (2017) Kvantitative studier i køn-og-aksang-ideologi hos unge danskere. *Danske Talesprog* 17:167-196.
- Maegaard, Marie, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (udg.) (2019) *Standardization as Sociolinguistic Change. A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*. New York: Routledge.
- Maegaard, Marie & Pia Quist (2019) Perception, Recognition, and Indexicality. Experimental Investigations of Variation in Northern Jutland, Southern Jutland, and in Bornholm. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (red.). *Standardization as Sociolinguistic Change. A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*. New York: Routledge:145-168.
- Monka, Malene (2013) *Sted og sprogforandring: En undersøgelse af sprogforandring i virkelig tid hos mobile og bofaste informanter fra Vinderup, Odder og Tinglev*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet (*Danske talesprog* 13).
- Pedersen, Inge Lise (1996) Regionalism and linguistic change. *Sociolinguistica* 10:77-89. (Trykt i og citeret fra: Frans & Tore Kristiansen (red.). (2009) *Fra folkemål til multietnolekt – og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sproghistorie*. Oslo: Novus Forlag:207-222.)
- Pedersen, Inge Lise (2003) Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-2000. *International Journal of the Sociology of Language*:9-28.
- Quist, Pia (2017) Sprog-krop-sted: Dialektsamfundets meningsskabende orden. *Nordica Helsingiensia* 48:57-71.
- R Core Team (2020). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL: <https://www.R-project.org/>.

- Robertson, Roland (1995) Glocalization: Time–Space and Homogeneity–Heterogeneity. Mike Featherstone, Scott Lash & Roland Robertson (red.). *Global Modernities*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications:25-44.
- Sørensen, Tina Louise (2017) *Hinsides udkant, alternative kunstneriske sanseliggørelser af dansk provins 2005-2015*. Ph.d.-afhandling (upubliceret). Aarhus Universitet.